

Katrineholms-Kuriren Onsdagen den 15 februari 1961

552 Pintorparskalden - ett hundraårsminne.

Den 12 september 1860 gick skalden Wilhelm von Braun ur tiden. Han var född i Kölingared i Västergötland den 8 november 1813. Hans far var militär och önskade, att Wilhelm skulle gå i hans fotspår. Wilhelm blev också kadett 1828 och löjtnant 1839, men 1846 skrev han ett "gripande" avsked till sin värja. Han hade ingenvaraktig stad, var än här, än där. Det var väl vid ett besök i Sörmland, som han skrev den riksbekanta visan om Pintorparfrun - så känd, att man ännu i dag kan få höra: "Jaså, Ericsberg, det var där Pintorparfrun bodde".

Vem var Pintorparfrun?

Den kvinna, som identifierats med den långt före Brauns tid mångomtalade och mångomskrivna Pintorparfrun, hette inte Anna, som Braun kallar henne. Hon hette Beata von Yrkull, född 1618 och död 1667. Hennes man Erik Gyllenstierna (+ 1657) var känd och uppskattad diplomat. Han var mycket ute på resor, då fick Beata sköta både Ericsberg och andra till familjen hörande gårdar. Det ser förresten ut som förnästa gården varit Wynäs i Bällinge, och i den sockenkyrka fick både Erik och Beata sina gravar. Griftetalet över Erik finns i tryck.

Egentligen är det meningslöst att fråga, vem Pintorparfrun egentligen var. Den beskrivning Braun ger, träffar nog i viss mån in på många andra i hennes ställning. Själv ansåg hon sig nog inte alls elak, den gör sällan den som förorsakar andra lidanden. Man får komma ihåg, att "fru Anna" levde i häxprocessernas tidevarv. Braun har på ett lyckat sätt fått fram den tidens uppfattning. Dit hör också, att Pintorparfrun är oåtkomlig för den mänskliga rättvisan, det är först i en annan värld, som hon får straffet för sin ondska.

Visan återges här nedan jämte en saga från en annan Sörmlandsgård samt kommentarer från olika håll.

I Södermanland, på sitt slott Ericsberg,
där bodde en änka, fru Anna,
hon sög sina bönders och torparens mäg
och ägde av galla en kann.

Hon trätte och svor ifrån morgon till kväll
och nyttjade nageln och näven,
och pigorna fingo okristligt med smäll,
och spöstuga hade hon även.

Där hängde hon bönder och tjänare opp
och gav den på pälsen så svåra,
fru Anna hanterade människokropp,
så ögonen mände sig tåra.

Hon hetsade hundar på tiggare små
och log när de skreko för bettet.
Bad någon om mat, blev hon gulblek och blå
och for som hon varit från vettet.

Hon svälte sitt folk, lät det äta ur ho
den skällaste välling och grina,
men hade en bonde en mjölkande ko,
den drev hon i stallet till sina.

Så levde fru Anna. Men ryktets basun om namnet och minnet tog vården: i trakten hon kallades Pintorparfrun, och Pintorp kallades gården.

Vid solens uppgång en morgon hon stod som vanlig på trappan att tälja arbetarnas styrka, så arg i sitt blod, som hade hon velat den svälja.

För sent då en torparegubbe där kom, och genast så började leken:
"Gå genast till skogen och se dig väl om allt efter den tjockaste eken!"

Och är du ej åter förrn dagen är slut med denna tillbaka till slottet, så hel som hon står där med kronan förut, du pliktat med torpet för brottet."

Bedrövad till skogen den gamle nu gick och satte sig neder att klaga. Då kom där en dvärg, som med vänlig en nick den sörjandes hand gick att taga.

"Vad sörjer du över? Säg genast ifrån, jag kunde dig hjälpa törhända."
Och torparn berättade ... "Mödornas son jag olyckan från dig vill vända".

Här ser du bredvid dig den tjockaste stam av ekar, som finnas i skogen. Och Erik och Svante nog draga den fram ...
Farväl! Snart fru Anna är mogen ...

Och gubben tog yxan ... "Försök då, stor sak!"
Tre hugg blott behövde han göra, och eken den föll med ett hiskeligt brak, och strax den begynte sig röra...

När gubben på stammen väl krånglat sig opp, han hörde det flåsa och springa, och eken för av i det starkaste lopp - men hästar, det såg han dock inga...

Med kronan förut, som mor Anna befallt, flög trädet mot slottet som vinden, och med sig i farten det släpade allt, staketet och herregårdsgrinden.

På trappan stod frun, men hon bleknade då, ty hästarna vore bekante.
Hon såg dem allena men hörde också ett hänskratt: "Ha knäar du, Svante?"

Ty eken i porten tog mot, då han for och stod för ett ögonblick stilla. Men hästarna, de voro - make och bror, som också i livet gjort illa.

Nu skulle man tro, att fru Anna blev from,
men hon blev dock endast allt värre...
En afton en svartmålad vagn där framkom
och ur steg en svartklädd herre.

Han gick in i salen. Fru Anna förstod
på stund vem den herrn måste vara....
Då föll hon till fota: "Herr Djävul, var god
att ännu tre somrar mig spara".

"Omöjligt, min nådiga", svarade han,
"upplupen är redan min ränta".
"Tre månar åtminstone, sötaste Fan!"
"Nej genast, ty hästarna vänta".

"Jag måste väl dock få ta med mig min präst".
"Nå göra, han tillhör mig redan!"
"Och även min kammarfru?" - "Gör som ni bäst
det finner, men följ mig blott sedan".

Med frun under armen den svartklädde kom
snart neder i vagnen att stiga,
och förde utav prästen, som rädd såg sig om
gick kammarfrun, eljes en piga.

"Hopp, Erik och Svante", den svartklädde skrek,
och vilt de begynte att skena.
Då ryste fru Anna, och hon vart so blek,
som ingen lär henne förmäna.

De välte dock icke, ty vägen var bred
och särdeles jämn och lätt-farig.
"Kurage, mina damer, det går med besked -
dock är för ert liv jag ansvarig."

Snart komo de fram till ett lysande slott,
utvändigt så skönt till att skåda.
"Välkomna", den svartklädde ropade brått
åt prästen och damerna båda.

Han förde dem upp i en skimrande sal,
helt artig, den svartklädde sprätten.
"Tillåt mig", så var till fru Anna hans tal,
"att hjälpa er vid toaletten".

En klänning av grovaste vadmal och grått
hon tvangs att ta på sig, fru Anna,
och tofflor av bly, vilka klämde så gott,
men därvid det skulle ej stanna.

Av skarpaste stål tog han därpå en kam,
och började håret att ansa,
så blodet det flöt, och så förde han fram
sin dam att med henne få dansa.

Hon valsade ett varv, hon valsade två,
i yrande fart, så det kändes.
Sin gullring hon satte på kammarfrun då,
men genast det fingret förbrändes.

"Blott ännu en vals", skrek den svarte så hes,
 "här hjälper det icke att mucka".
 Så trädde hon dansen, då plötsligen ses
 på golvet där öppnas en lucka.

Fru Anna, hon störtade andfådd dit ned,
 en lukt som av svavel man kände.
 Och prästen han följde sin matmor med,
 till jorden blott kammarfrun vände.

Av henne man denna berättelsen har,
 tre år fick på vägen hon pallra,
 men aldrig den käringen gladare var
 än när om sin färd hon fick skvallra.

Carl Jedvard Bondes kommentar.

Till Brauns framställning, som sannolikt stödde sig på uttalanden av folket i orten, att Beata ofrivilligt kommit att ge namn åt gården, må här framhållas, att Pintorp var det ursprungliga namnet och nämnes redan på 1400-talet. År 1508 såldes Pintorp av väpnaren Knut Nilsson i Bosgård till Anna Karlsdotter av Vinstorp (eller Vindstorp). Men Anna tillhörde genom sitt gifte släkten Gyllenstierna, vilken släkt innehade Pintorp i ett par hundra år. Det var Erik Gyllenstierna, Beatas man, som fick ge godset namnet Ericsberg.

Omkring 1860 skriver Ericsbergs dåvarande innehavare Carl Jedvard Bonde, tydligen till Sörmlandsforskarern Olof Eneroth, en kommentar till både dikterna och sagorna om Beata:

"Flera, ehuru alla obevisade, smädedikter över henne liksom över den förut nämnda Anna på Vindstorp, äro allmänt gängse. Vi anse det föga lämpligt att framdraga dem. Fru Beata var förmögen, ordentlig, bevistade tillsammans med sitt husfolk den av huspredikanten morgon och afton förrättade andaktsövningen (vilken vackra sed ännu i senare tiden mångenstädes iakttogs), hade möjligen stränga anspråk på tjänare och underhavande, vilket gav anledning till tadel och sedan till smädelser av sådan överdrift, att man utspridde en efter den tidens vidskepliga anda lämpad saga, huru hon under sin sista sjukdom blivit av Hin onde själv i egen person avhämtad till helvetet, samt att resvagn (lyckligen från denna färd återkommen?) såsom ett sorgligt minne förvarats i övre våningen av Ericsbergs slott. Sant är, för att här något uppehålla oss vid dessa sägner, att denna våning ännu för femtio år tillbaka icke var fullt inredd och att bland andra gårdens hantverkare, även sadelmakare, då hade sin verkstad därstädes. Att där bevarats korgen av en sönderslagen vagn, torde väl ej ådragit sig någon uppmärksamhet, om ej betjäningen funnit sin räkning vid att ockra på de resandes lättrogenhet, åt vilka även blodiga märken å murar och väggar utpekades efter fru Beatas framfart i rum och trappgångar, som sannolikt under hennes livstid ännu icke voro fullbordade. Detta påminner om den ännu icke färdigbyggda delen av Louvren, där Karl IX av Frankrike säges ha skjutit på protestanterna under den hemska Bartolomeinatten. Av alla här vidrörda sägner är emellertid en obestriddligen sann, nämligen den, att nämnda gamla vagnskorg uppbrändes och att inga spöken visat sig för den nu levande generationen.

Det igenmurade rummet.

En sägen nämner inte Bonde, nämligen om det igenmurade rummet. Det sades, att ett rum blivit igenmurat, sedan Beata lämnat det jordiska. Detta rum ansågs stå i samband med Hin ondes besök på Pintorp, och man trodde, att det varit Beatas sängkammare. Även rummets fönster var igenmurat, varför antalet fönster bara var 364, medan de från början varit lika många som dagarna i året. Men så öppnades rummet. Där fanns inte så värst märkliga saker, största möbelen var en säng, vilket ju syntes bekräfta antagandet, att det varit Beatas sängkammare. I övrigt fanns där en butelj, som en dräng drack av - men det bekon

honom illa, han blev inte folk på flera dar. Under sängen stod ett par skor. Det allra märkligaste var, att i sängstolparna fanns en vätska, som innehöll "markuljun" (arsenik).

Smeden Hjalmar Fettersson i Högland berättade vid sekelskiftet en hel del om Pintorparfrun, men han gick inte i god för sanningen - mer än i fråga om det igenmurade rummet. Han nämnde dock ingenting om arseniken. Hans ord kan inte fränkännas vitsord.

Att Hjalmar kunde uttala sig så bestämt om saken, berodde därpå att hans morfar öppnat rummet - han var nämligen murare.

En annan Pintorparfru.

I visan nämnes Erik och Svante. I en edition av sagan nämnes "Erik Gyllenstierna och Svante Banér", Erik var ju Beatas make, men Svante? Honom har Beata kanske inte en gång sett - hon var i tioårsåldern, när Svante dog 1628. Svante Banér var bror till fältherren Johan Banér och själv riksråd. Deras far Gustaf Banér var också riksråd, men han "höll på fel häst" under fejden mellan Karl (IX) och Sigismund och miste huvudet vid slutuppgörelsen 1600. Men både Johan och Svante hörde till Gustaf Adolfs trommän.

Svante var gift med Ebba Grip på Tärnö. Om henne berättar Eneroth:

Till fru Ebba kom en dag en torpare och bad om en tunna råg.

"Lika omöjligt, kära far, som för dig att köra hit upp till gården den stora eken där nere i Djurgården."

Torparen kände fru Ebbas lynne och gick alltså sin väg utan vidare. Men i allén mötte han en liten gråklädd gubbe, som gav sig i språk med honom, och därvid fick höra både ett och annat om den hårda frun och särskilt det nyss nämnda draget.

"Åhå", sa gubben, "intet annat, gå du hem och hämta häst och åkdon, så ska du nog få upp eken alltid".

Sagt och gjort. Torparen hämtade sin åktross och finner gubben ha tagit upp eken med rötter och allt - och dessutom skaffat en särskild häst - en stor svart häst. Eken lassades på, allt gick som ett intet, och gubben följde med. Men i backen stegrade sig hästarna.

"Klå på Svante Banér", sa gubben, pekande på den stora svarta hästen. Torparen lydde, "hopp Svante Banér", och nu bar det av uppför backen och upp över gården och det med sådan fart, att det bar av ner i sjön på andra sidan huset, varvid rappingen skrapades av husknuten av eken, och på den knuten har rappingen och murbruket aldrig velat sitta kvar, naturligtvis.

Men fru Ebba stod i fönstret och såg på, och då hon hörde "hopp Svante", kände hon i den svarta hästen igen sin man, som samma dag dog i Stockholm.

Ebba föddes 1583 och avled 1666. Eneroth nämner ingenting, som kan jämföras med det hemska slutet i visan. Å andra sidan nämner Braun ingenting om den skadade husknuten, ehuru denna omtalas även i Stora Malm.

En gissning, att "den svarte", som enleverat Beata, var en smed vid Forssjö, som jämte sina kamrater bestämt sig för att göra slut på Beatas skräckvälde, kan gott lämnas utan avseende. Forssjö hörde inte under Ericsberg på den tiden, och masugnen fanns inte heller.

Det finns åtskilliga Pintorpsagor i Sörmland. Den yngsta torde väl vara den om Ulrika de Besche på Danbyholm. Hon torde dock ha lånat sina mest omtalade egenskaper av Beata.

Några bevis för att Beata blivit mördad, finns inte, och slutet på hennes saga framgår därunder, att hon liksom maken ligger begravd i Bälunge kyrka. Ericsberg ärvdes av hennes och Eriks son Kristofer, som blev riksråd och greve "Gyllenstierna av Ericsberg".

Tyvär är det nog så, att i adelsslotten hände åtskilligt, som inte tål dagsljuset. Men något motiv för att mörda Beata kan inte ha förelegat, då hennes son var närmaste arvingen. Med Beatas sonson Karl August utgick släktens Ericsbergsgren på svärdsidan. Och så följde den Hildebrandska perioden ...

Verner Vall.